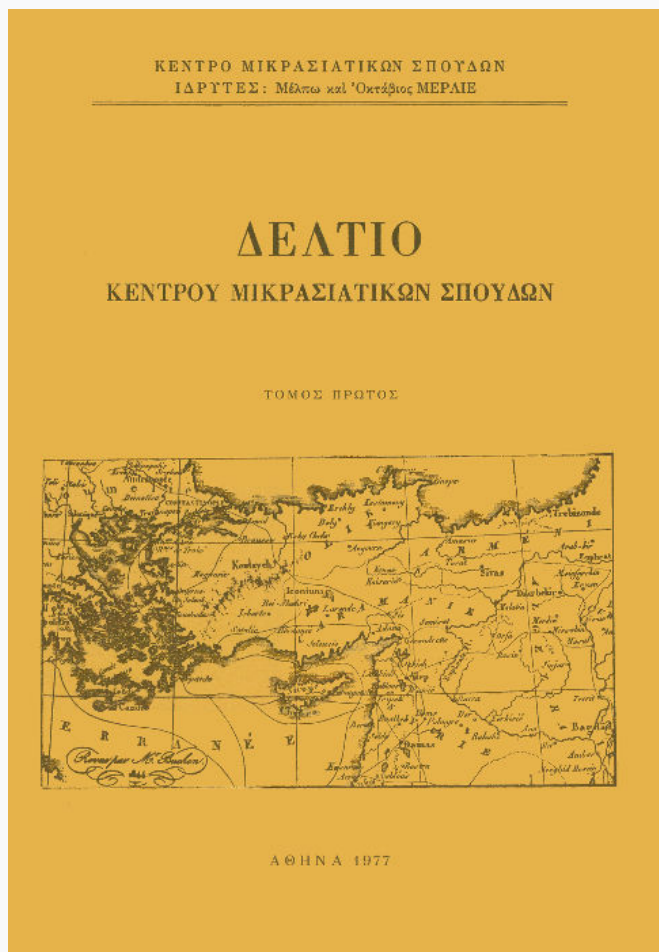

Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

Τόμ. 1 (1977)

ΙΙ.Ο Πόντος σαράντα χρόνια ύστερα από το
ξερίζωμα του ελληνισμού του

Ερμ. Ανδρεάδης

doi: [10.12681/deltiokms.180](https://doi.org/10.12681/deltiokms.180)

Copyright © 2015, Ερμ. Ανδρεάδης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Ανδρεάδης Ε. (1977). ΙΙ.Ο Πόντος σαράντα χρόνια ύστερα από το ξερίζωμα του ελληνισμού του. *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, 1, 298–308. <https://doi.org/10.12681/deltiokms.180>

II. Ο ΠΟΝΤΟΣ ΣΑΡΑΝΤΑ ΧΡΟΝΙΑ

ΥΣΤΕΡΑ ΑΠΟ ΤΟ ΞΕΡΙΖΩΜΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΤΟΥ*

*Απόσπασμα από το 'Οδοιπορικό του Έρμ. ΑΝΔΡΕΑΔΗ

«... Τρίτη, 30 'Ιουλίου 1963. Ώρα 8 το πρωί ξεκινάμε με επιβατικό αυτοκίνητο από την Κερασούντα για την Τραπεζούντα. Η φύση στα περίχωρα της Κερασούντας είναι καταπληχτική. Βλάστηση όργιαστική. Πλαγιές κατάφυ-

Ήλιοβασίλεμα στην Κερασούντα.

(Φωτ. Έ. Ανδρεάδης, Αύγ. 1963)

τες από φουντουκιές, δρύς, και άλλα δέντρα. Ο ιδιοκτήτης του λεωφορείου που κάθεται δίπλα μου εξηγεί τα μέρη που περνάμε. Στο αυτοκίνητο είναι και

---

*Το 1963 το Κ.Μ.Σ. οργάνωσε αποστολή στον Πόντο· εκτός από τον κ. Έρ. Ανδρεάδη, έλαβαν μέρος στην αποστολή αυτή ή κ. 'Αγλ. ΑΓΙΟΥΤΑΝΤΗ, υποδιευθύντρια τότε, του Κέντρου, ό κ. Χρ. ΣΑΜΟΥΗΛΙΔΗΣ, συνεργάτης, τότε, του Κέντρου. Τους συνόδεψαν ακόμη ό κ. 'Αναν. Νικολαΐδης και ή σύζυγός του, ποντιακής καταγωγής, εγκατεστημένοι στην Πτολεμαΐδα και πληροφορητές του Κέντρου.

ένας άγαθός Τουρκός από την κωμόπολη Γκιόρλε. "Εμαθε πώς είμαστε από την 'Ελλάδα και δείχνει ενδιαφέρον. Νοσταλγεί την εποχή των Ρωμιών «Τότε, λέει, περνούσαμε πιό καλά, υπήρχε πλούτος. 'Ενώ τώρα. . .».

Κάνουμε σταθμό στο Γκιόρλε, όπου και γευματίζουμε. Είναι μέρα παζαριού. Κίνηση μεγάλη. Λεωφορεία, φορτηγά αυτοκίνητα, ύποζυγια. Χωρικές με τις τοπικές φορεσιές. Φωτογραφίζω μιάν άποψη της κομόπολης και έναν όμιλο γυναίκες από τὰ γύρω χωριά, που κάθονται άπραγες καταγής, προσμένοντας, ποιός ξέρει, τί.

Τò θέαμα των γυναικών αυτών με τις χρωματιστές τοπικές φορεσιές είναι γραφικό. 'Οποιοσδήποτε τουρίστας δέ θά άντεχε στον πειρασμό και θά τις φωτογραφίσει. "Ομως, κάποιος μεσόκοπος Τουρκός που στεκόταν εκεί στην πλατεία, είχε διαφορετική γνώμη. Μου έκανε παρατήρηση γι' αυτό που «διέπραξα». Με τόνο αυστηρό μου λέει: «Δέ βρήκες κανένα άλλο θέμα νά φωτογραφίσεις εκτός από τις γυναίκες; Τò κάνεις αυτό για νά μάς δυσφημίσεις. . .». Με τò ίδιο αυστηρό ύφος με ρώτησε από πού είμαι και τί ήρθα νά κάνω στον Πόντο. Δέν ξέρω τί συνέπειες θά είχε τò έπεισόδιο, άν δέν επέμβαινε κάποιος λογικός νέος, που καθόταν στο υπαίθριο καφενεϊο. Είδε την ταραχή μου και με κάλεσε στο τραπέζι του νά μου προσφέρει τσάι, λέγοντας νά μη στενοχωρηθώ για ό,τι έγινε. Δέν είχα όμως καιρό νά δεχτώ την εύγενική πρότασή του· τò αυτοκίνητό μας ήταν έτοιμο νά φύγει. "Ωρα 1,45' φτάσαμε στον προορισμό μας.

Περιδιαβάσουμε στους δρόμους της Τραπεζούντας. 'Η ένδοξη στο παρελθόν πρωτεύουσα των Κομνηνών, μοιάζει ξεπεσμένη άρχόντισσα. Διατρεψέ όμως την παλιά μεγαλοπρέπειά της. Τά τείχη της, οι βυζαντινές εκκλησίες της, μιλούν για τήν παλιά της δόξα. Είναι εύρύχωρη και φωτεινή ή Τραπεζούντα. Κι όταν βασιλεύει ό ήλιος, την ώρα εκείνη πλημμυρίζει την πολιτεία ένα χρυσό φώς. . . Είναι ή πιό όμορφη στιγμή της!

'Η εκκλησία της "Α γ ι α ς Σ ο φ ί α ς, τò αρχιτεκτονικό αυτό κομψότε-χνημα βυζαντινής τέχνης, με τις αξιόλογες άγιογραφίες του, έγινε τώρα μουσεϊο, από τζαμί που ήταν. Οί Τουρκοί τη λένε ως τὰ τώρα, "Α γ ι α Σ ό φ ι α τ ζ α μ ι σ ί. Κάποιος "Αγγλος αρχαιολόγος, που δέν καταφέραμε νά τον δούμε, όσο κι άν τόν άναζητήσαμε, έχει αναλάβει την άποκατάσταση των τοιχογραφιών της εκκλησίας.

Καθώς περιεργαζόμουνα τò έξωτερικό της εκκλησίας, πρόσεξα κάτι που με συγκίνησε πάρα πολύ. 'Εκει, πάνω στη μαλακή πέτρα της έξωτερικής κόγχης του 'Ιεροϋ, κάποιος βυζαντινός χάραξε καίκια, φρεγάτες και άλλα πλοία της εποχής του, καθώς τὰ έβλεπε από ψηλά καταπέναντί του ν' άρμενίζουν στη θάλασσα. Στο ίδιο σημείο υπάρχουν και χαράγματα στη βυζαντινή γραφή.

Περάσαμε και από την εκκλησία του "Α γ ί ο υ Β α σ ι λ ε ί ο υ, βυζαντινή κι αυτή. Είναι ένα γκρίζο χτίσμα. στριμωγμένο άνάμεσα σε άλλα χτίρια. "Ο-

πως μᾶς πληροφόρησαν ἀπὸ τὴ γειτονιά, χρησιμοποιεῖται τώρα σὰν ἀποθήκη τῆς Δημαρχίας.

Συνεχίζουμε τὴν ἀναζήτηση βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν. Ἡ Παναγία ἡ Χρυσοκέφαλος, γνωστὴ μὲ τὸ ὄνομα Μπουγιούκ τζαμί, εἶναι καὶ αὐτὴ τέμενος, θέλαμε νὰ μποῦμε μέσα, ἀλλὰ ἦταν ἀργά.

Τζαμί εἶναι ἐπίσης καὶ ἡ ὡραία βυζαντινὴ ἐκκλησία τοῦ Ἀγίου Εὐγενίου, ποὺ βρίσκεται σὲ δεσπόζουσα θέση τῆς Τραπεζούντας. Εἶναι γνωστὴ μὲ τὸ ὄνομα Γενι Τζουμά τζαμί.

Τραπεζούντα Ὁ Ναὸς τῆς Ἀγ. Σοφίας
(Φωτ. Ἐ. Ἀνδρεάδη, Αὐγ. 1963)

Ἡ Μητροπολιτικὴ ἐκκλησία τῶν τελευταίων χρόνων τῆς Τραπεζούντας, δὲν ὑπάρχει. Ὅπως μάθαμε τὴν γκερεμίσανε.

Πολὺ ὡραῖο εἶναι τὸ παλιὸ τζαμί Χατουνιέ, ἀριστούργημα ἰσλαμικῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Στὴν αὐλὴ του ὑπάρχει τὸ μαυσωλεῖο τῆς Σουλτάνας Γκιουλ Μπαχάρ, ποὺ σύμφωνα μὲ τὴν παράδοση ἦταν ἐξισλαμισθεῖσα Ἑλληνίδα.

Ἐπισκεφτήκαμε καὶ τὴν Καθολικὴ ἐκκλησία, ποὺ βρίσκεται σ' ἓνα στενὸ κατηφορικὸ δρόμο. Ὁ Περ Τζερμάνο, Ἰταλὸς ἱερέας, μᾶς ἄνοιξε καὶ μπήκαμε μέσα. Εὐρύχωρη ἐκκλησία μὲ στασίδια, ποὺ μένουν ὅμως ἀχρησιμοποίητα ἀπὸ ἔλλειψη ἐκκλησιάσματος. Μόνο οἱ περαστικοὶ ἀπὸ τὴν Τραπεζούντα Καθολικοὶ πᾶνε. Δυὸ μεγάλες σημαῖες στὸ ἐσωτερικὸ τῆς ἐκκλησίας. Δεξιὰ ἡ ἰταλικὴ σημαία, καὶ ἀριστερὰ ἡ Παπικὴ τοῦ Βατικανοῦ.

Πάνω σ' ἓνα στασίδι δύο πέτρες. Τὶς ἔρριξαν τὰ τουρκάκια τῆς γειτονιάς

κι έσπασαν τὰ τζάμια τῆς ἐκκλησίας. «'Απὸ μῖσος πρὸς τὸ Χριστιανισμό» ἐξηγεῖ ὁ Περ Τζερμάνο. Ἀφήνει ἐπίτηδες τὶς πέτρες ἐκεῖ, γιὰ νὰ μὴ ξεχνιέται ἡ βέβηλη πράξη τους.

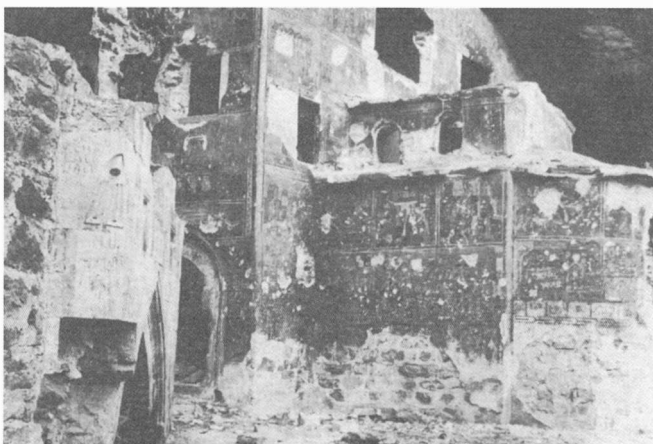

Ἔοφις Πόντου: Στὴ βρύση τοῦ ἐλληνόφωνου χωριοῦ Φωτκιὰν ἢ Φώτγκενε
(Φωτ. Ἐ. Ἀνδρεάδη. Αὔγ. 1963)

Τετάρτη, 31 Ἰουλίου 1963. Σήμερα τὸ ἀπόγεμα μᾶς περίμεναν καινούριες συγγινησεις στὴν Τραπεζούντα.

Ἐπισκεφτήκαμε τὸ Φροντιστήριον, τὸ πασίγνωστο στὸν ὑπόδουλον Ἑλληνισμὸ Γυμνάσιον. Τώρα εἶναι Παιδαγωγικὴ Ἀκαδημία. Τεράστιο καὶ ἐπιβλητικὸ τὸ κτίριον. Μὲ τὸ δίκιον τους καμαρώνουν οἱ Τραπεζοῦντιοι Ἑλληνες ὅταν μιλοῦν γι' αὐτό. Θὰ μπορούσε νὰ ᾔταν καὶ πανεπιστημιακὸ κτίριον.

Κινουῦμε τὸ ἐνδιαφέρον τῶν σπουδαστῶν. Μᾶς πλησιάζουν δυὸ νεαροὶ Τοῦρ-

Πόντος: Τὸ μοναστήρι τῆς Παναγίας τοῦ Σουμελά
(Φωτ. Ἑ. Ἀνδρεάδου, Αὐγ. 1963)

κοὶ ἀπὸ τὴν ἑλληγνόφωνη περιφέρεια Ὅφι πού βρίσκεται ἀνατολικά τῆς Τραπεζοῦντας. Καὶ οἱ δυὸ τους εἶναι ἀπὸ τὸ χωριὸ Φωτκιὰν πού ὑπάγεται στὸ Δῆμον Κοντοῦ. Ὁ ἓνας λέγεται Τζεβντέτ Καρά, ὁ ἄλλος Χουσεῖν Ἑρντίλ, εἶναι καὶ χότζας τοῦ χωριοῦ του.

Ὁ Τζεβντέτ ἀλληλογραφεῖ μὲ κορίτσια τῆς Γαλλίας. Μᾶς δείχνει γράμματά τους. Μερικὲς γαλλικὲς λέξεις εἶναι δυσνόητες γι' αὐτὸν καὶ παρακαλεῖ νὰ τὶς ἐξηγήσουμε στὰ τούρκικα. Τὰ καημένα τὰ παιδιὰ δὲν ἔχουν καμιὰ σύγχρονη γαλλικὴ μέθοδο. Μᾶς δείχνουν τὰ βιβλία τους· εἶναι πεπαλαιωμένα τῶν ἀρχῶν τοῦ αἰῶνα μας! Μᾶς παρακαλοῦν νὰ τοὺς στείλουμε σύγχρονα μαθητικὰ γαλλικὰ βιβλία. Τοὺς τὸ ὑποσχόμαστε. Σκέφτομαι τὴ μέθοδο Mauger, ἀλλὰ στοιχίζει πανάκριβα.

Καὶ οἱ δυὸ Ὀφλῆδες ξέρουν ἑλληνικά· μιᾶνε δηλαδὴ τὴν ποντιακὴ διάλεκτο, πού εἶναι ἡ μητρικὴ τους γλῶσσα. Σὲ μιὰ στιγμή ἐνθουσιασμοῦ ἀνα-

φωνεῖ ὁ Τζεβντέτ ἑλληνικά: «Ἐ γ ὦ κ ρ ο ῦ ὦ τ ὸ ν κ ε μ ε ν τ ζ έ ν¹».

Βγαίνουμε ἔξω στὴν αὐλὴ τῆς Σχολῆς καὶ βγάζουμε ἀναμνηστικὲς φωτογραφίες. Λέμε στοὺς Ὀφλῆδες ὅτι θέλουμε νὰ πᾶμε στὸ Μοναστήρι Παναγίας Σουμελά. Τοὺς παρακαλοῦμε νὰ φροντίσουν γιὰ μεταφορικὸ μέσο καὶ νᾶρθουν μαζί μας. Καθὼς χωρίζουμε, λέει πάλι ὁ Τζεβντέτ ἑλληνικά: «Σ' ἔ ν α ν τ ρ α - ν ὸ ν π έ τ ρ α² τ ὸ Μ ε ρ ι ᾶ μ . Ἄ ν ᾶ³».

Πέμπτη 1 Αὐγούστου 1963

Ὅφρις Πόντου. Τὸ ποτάμι.

(Φωτ. Ἐ. Ἀνδρεάδης, Αὐγ. 1963)

Συνεπεῖς στὴν ὑπόσχεσή τους ἦρθαν καὶ μᾶς βρῆκαν στὸ ξενοδοχεῖο οἱ δυὸ νεαροὶ Ὀφλῆδες. Πᾶμε νότια τῆς Τραπεζούντας, περνᾶμε ἀπὸ τὴ Μάτσκα. Μπαίνει στὸ αὐτοκίνητο ἓνας μεσόκοπος ποὺ λέει πὼς εἶναι δάσκαλος· ξέρει λίγα γαλλικά.

Προχωροῦμε ὅλο νότια. Κλασσικὸ ποντιακὸ τοπίο: Μικρὲς κοιλάδες, κατὰ-φυτεες πλαγιές· στὴ μέση τὸ ποτάμι. Ὅλος ὁ παραλιακὸς Πόντος τέμνεται ἀπὸ τέτοια βουνά, παράλληλα μὲ τὴ θάλασσα, ὅπου ἐχβάλλουν τὰ ποτάμια του. Πλάϊ μας τρέχει τὸ Μ ε ρ ι ᾶ μ ᾶ ν ἔ ν τ ε ρ ε σ ῖ (Ποτάμι τῆς Παναγίας)

1. Κεμεντζές = ἡ ποντιακὴ λύρα. Λεξ. τούρκικη.

2. Τρανὸν πέτρα = μεγάλο βράχο.

3. Μεριάμ Ἀνά, λένε οἱ Τούρκοι τὴν Παναγιά = (Μητέρα Μαρία).

πού ἄλλιως λέγεται Ἄ λ τ ἰ ν τ ε ρ ἔ (Χρυσοπόταμος). Ἔχει, λέει, καὶ ψάρια πέστροφες τὸ ποτάμι. Σταματᾶμε γιὰ νὰ βγάλουμε φωτογραφίες. Στὴν ἄκρῃ τοῦ ποταμοῦ μᾶς δείχνει ὁ Τζεβντέτ ἓνα νερόμυλο. «Χαμαϊλέτεν!»⁴, λέει. Πόσες φορές δὲν ἄκουσα τὴ λέξη αὐτὴ ἀπὸ τοὺς Πόντιους πληροφορητῆς μου! Καὶ πόσο χάρηκα πού τὴν ξανάκουσα ἀπὸ τὰ χεῖλῃ τοῦ ἐλληνοφранου Τούρκου, ἐκεῖ στὰ βᾶθῃ τοῦ Πόντου, βλέποντας ἀπὸ ψηλὰ τὸ νερόμυλο. . .

Φτάσαμε στὸ τέρμα τοῦ δρόμου, τὸ αὐτοκίνητο δὲν προχωρεῖ πιὸ πέρα. Βλέπουμε μὲ δέος ψηλὰ, νὰ χάνεται στὰ σύννεφα «Σ' ἓνα τρανὸν πέτρα», ὅπως εἶχε πει ὁ Τζεντέτ, τὸ Μοναστήρι τῆς Παναγίας Σουμελᾶ. Ἐκεῖ πού σταματήσαμε ὑπάρχει ἓνα κτίσμα. Εἶναι δασικὸς καὶ μετεωρολογικὸς σταθμὸς. Πλάι τρέχει ὀρμητικὸς καταρράκτης. Τοπιὸ ἐντυπωσιακὸ.

Παίρνουμε τὸ μονοπάτι. Εὐτυχῶς, δὲν εἶναι ἀπότομο· ἡ ἀνάβαση εἶναι ἐλικοειδής. Ἐχουμε τὴν αἴσθηση πὼς βρισκόμαστε στὴ ζούγκλα. Δίπλα μας ὀργιαστικὴ βλάστηση: φτέρες, ἔλατα καὶ ἄλλα εἶδη χλωρίδας. Κάποτε τελειώνει τὸ μονοπάτι καὶ ἀρχίζουν τὰ 68 σκαλιὰ. Φτάνουμε στὸ τέρμα. Ὁ σωφὲρ ἀνοίγει τὴν πόρτα τοῦ μοναστηριοῦ μὲ τὸ τεράστιο κλειδὶ πού ζήτησε ἀπὸ τὸ δασικὸ σταθμὸ. Μὲ τὴν χτιστὴ πρόσοψη τοῦ μοναστηριοῦ, ἔχεις τὴν αὐταπάτη ὅτι τὸ ἐσωτερικὸ εἶναι σὲ καλὴ κατάσταση.

Τὸ θέαμα πού ἀντικρύζουμε μόλις μπαίνουμε μέσα εἶναι φριχτό. Παντοῦ ἐρείπια! Ἔχουν καταδαφίσει τὴν ἐκκλησίᾳ καὶ τ' ἄλλα χτίσματα πού βρισκονται στὸ ἐσωτερικὸ τῆς τεράστιας σπηλιᾶς. Ντρέπονται γιὰ τὴν κατάσταση οἱ Τούρκοι συνοδοὶ μας. «Ὁ λαός, λέει, δὲν ἤξερε καὶ τὰ γκρέμισε. Εὐτυχῶς πού πρόλαβε τὸ κράτος καὶ σταμάτησε τὸ κακό». Καὶ ὅμως, ὁ τούρκικος τουρισμὸς προβάλλει τὸ Μοναστήρι αὐτό, σὰν ἀπὸ τὰ πιὸ ἀξιόθεατα μνημεῖα τοῦ Πόντου! . . .

Σῶζονται μερικὲς τοιχογραφίες στὴν ἐξωτερικὴ κόγχῃ τοῦ Ἱεροῦ καὶ σὲ ἄλλα σημεία τῆς ἐκκλησίας. Ἑλλήνες, Ἀρμένηδες, καὶ τελευταῖα Τούρκοι, ἔχουν χαράξει τὰ ὀνόματά τους πάνω στὶς ἀγιογραφίες. Διαβάζω: «Α. Ροδοκανάκης 1892», «Πασαλίδης» κ.ἄ.

Ἀτενίζω τὸ τοπιὸ ἀπὸ ψηλὰ καὶ μὲ πιάνει δέος! Τὸ μοναστήρι μὲ τὴ σπηλιὰ καὶ τὴν τοποθεσίᾳ, θυμίζει κάπως τὸ Μέγα Σπήλαιο τῆς Πελοποννήσου. Δὲν μπορεῖ ὅμως νὰ γίνῃ καμὴ σύγκριση. Τὸ τοπιὸ ἐδῶ εἶναι πιὸ ἐπιβλητικὸ, πιὸ πρωτόγονο. Τὸ σύννεφο πού μᾶς ἔχει κυκλώσει ἀρχίζει καὶ στραγγίζει, πέφτουν οἱ πρῶτες ψιχάλες. Κατεβαίνουμε βιαστικὰ κάτω.

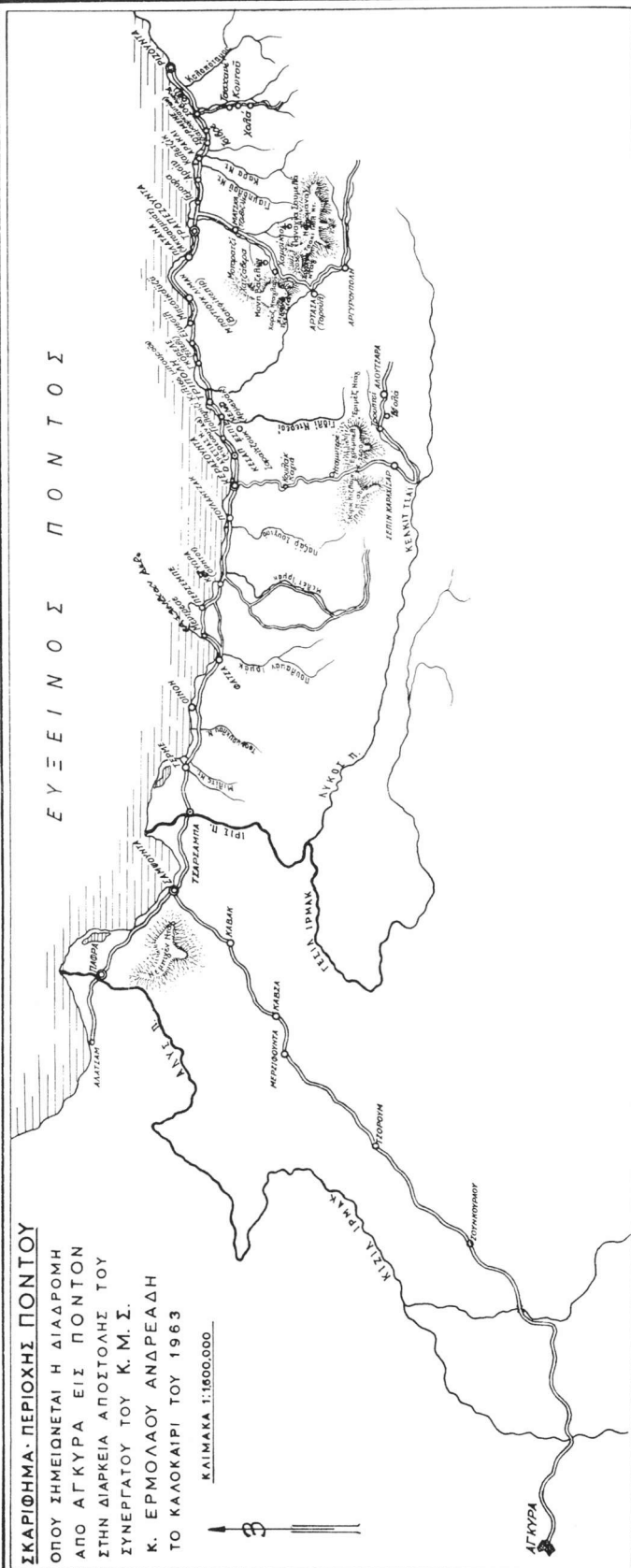
Οἱ Ὀφλῆδες φίλοι μας εἶχαν ἀγοράσει ἀπὸ τὴ Μάτσκα ζεστὸ ψωμί, τυρὶ κασέρι καὶ τομάτες. Καθόμαστε στὸ ὑπαίθριο τραπέζι τοῦ δασικοῦ σταθμοῦ καὶ κολατσίζουμε. Ὁ Χουσεῖν μᾶς φέρνει κρύο νερὸ ἀπὸ τὴν κοντινὴ πηγὴ.

4. Χ α μ α ι λ ἔ τ ε λ ἔνε ποντιακὰ τὸν ὁδρόμυλο. Ἡ λέξη παράγεται ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο ἐπὶρρημα χ α μ α ι καὶ τὸ οὐσιαστικὸ ἀ λ ἔ τ η ς = ὁ ἄλεθων.

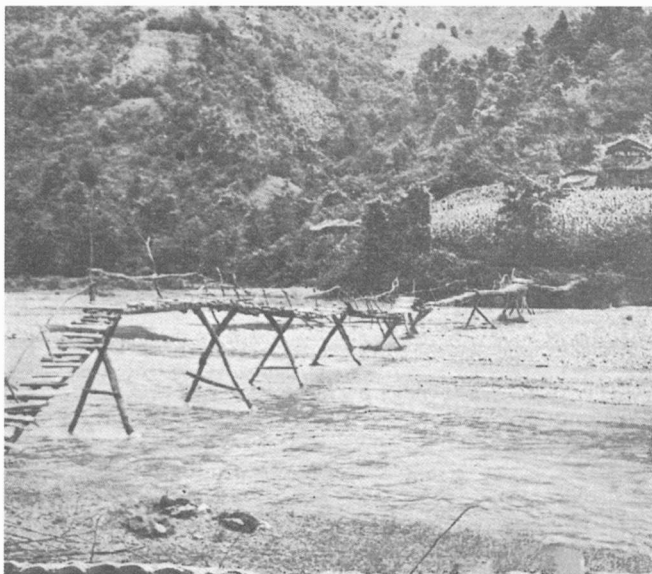

ΟΠΟΥ ΣΗΜΕΙΩΝΕΤΑΙ Η ΔΙΑΔΡΟΜΗ
ΑΠΟ ΑΓΚΥΡΑ ΕΙΣ ΠΟΝΤΟΝ
ΣΤΗΝ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ ΤΟΥ
ΣΥΝΕΡΓΑΤΟΥ ΤΟΥ Κ. Μ. Σ.

KAIMAKA 1:1,600,000

Τὸ πίνουμε μονορούφι. Τρῶμε μὲ βουλιμία. Μᾶς ξαναφέρνει νερὸ ὁ Χουσεῖν.
‘Ο «δάσκαλος» τῆς παρέας μᾶς μιλάει γιὰ τὴν παλιὰ δόξα τοῦ Μοναστηριοῦ.
‘Ο παππούς του, ποὺ ἦταν ἀπὸ τοὺς πιδὸ πλούσιους Τούρκους τῆς περιοχῆς δά-
νειζε χρήματα στὸ Μοναστήρι. Ἐρχόταν χρονιὰ ποὺ ἔπαιρνε 500 χρυσὲς λίρες
τόκο! Γι’ αὐτὸ ἐπισκεπτόταν κάθε χρόνο τὸ Μοναστήρι. Ἐμενε ἐκεῖ 10 - 15

‘Οφίς Πόντου. Εὐλίνο Γεφύρι.
(Φωτ. ‘Ε. Ἀνδρεάδης, Αὐγ. 1963)

μέρες μουσαφίρης. Τὸν περιποιοῦνταν οἱ καλόγεροι. Εἶχε, λέει, τρεῖς ἐκκλη-
σίες ἐκεῖ. Τὶς δυὸ ἐκκλησίεςμποροῦσαν νὰ τίς δοῦν οἱ ἐπισκέπτες, ἦταν ἀνοι-
χτὲς οἱ πόρτες. Στὴν τρίτη ὁμως ἐκκλησία, δὲνμποροῦσε νὰ μπεῖ κανεὶς, «για-
σάκ!», (ἀπαγορεύεται) λέγανε οἱ καλόγεροι. Στὸν παπποῦ του, ὁμως, ἐπέτρε-
παν νὰ τὴν ἐπισκεφετῇ· τόσο πολὺ τὸν ἐκτιμοῦσαν.

Ἀρχίζει καὶ σιγοβρέχει, μπαίνουμε στὸ αὐτοκίνητο καὶ φεύγουμε. ‘Ο «δά-
σκαλος» ζητάει ἀπὸ τοὺς νεαροὺς νὰ τραγουδήσουν. Λέω τοῦ Τζεβντὲτ νὰ πάρει

κανένα ποντιακό σκοπό. Μοῦ ἀπαντάει ἑλληνικά, χαμηλόφωνα: «'Εντρέπομαι τὸν τρανόν . . .». Ἀπὸ σεμνότητά τὸ παιδί ντρεπόταν νὰ τραγουδήσει μπροστὰ σὲ μεγαλύτερό του! . . .

Σάββατο 3 Αὐγούστου 1963

Μείναμε σύμφωνοι μὲ τοὺς δυὸ Ὀφλῆδες φίλους μας νὰ πᾶμε σήμερα στὸ χωριό τους. Ξεκινᾶμε μὲ αὐτοκίνητο 9 θέσεων καὶ παίρνουμε τὸν παραλιακὸ δρόμο, ἀνατολικά τῆς Τραπεζούντας. Φτάνουμε στὴν παραλιακὴ κωμόπολη Ὕφ, πού οἱ ἑλληνόφωνοι Τούρκοι ὀνομάζουν Γ ι α λ ό. «Πᾶμε σὸ Γιαλό», τὴ φράση αὐτὴ μοῦ τὴ λέει ὁ Τζεβντέτ. Περνάμε τὸ χωριὸ Μ η λ ᾱ ς τ ὸ χ ω ρ ί ο ν (χωριὸ μὲ τίς μηλιές) καὶ φτάνουμε στὴν Κ ο ν τ ο ῦ. Ἡ σημερινὴ ὀνομασία τῆς κωμόπολης εἶναι Ντερνέκ, ὁ λαὸς ὅμως ἐξακολουθεῖ νὰ τὴν ξέρει σὰν Κοντοῦ· εἶναι Δῆμος καὶ ἀνήκει στὴν Ἐπαρχία τοῦ Τσαίκαρα, πού ἄλλοτε λεγόταν Κ α τ α χ ὠ ρ. Παρὰ τίς μετονομασίες, οἱ ἑλληνόφωνοι τοῦ Ὕφι ὀνοματίζουν τὰ χωριά μὲ τὰ παλιά τους ἑλληνικά ὀνόματα.

Στὴν Κοντοῦ εἶναι σήμερα παζάρι καὶ ὑπάρχει κίνηση. Καθόμαστε σ' ἕνα ἐστιατόριο γιὰ φαί. Τὰ παιδιά μᾶς κάνουν τὸ τραπέζι. Ἐκεῖ γνωρίζομαστε μὲ τὸ μικρὸ ἀδερφὸ τοῦ Τζεβντέτ, πού εἶναι μαθητὴς Γυμνασίου, καθὼς καὶ μὲ τὸ δάσκαλο Ἀχμέτ Ἀρσλάν πού εἶναι ἀπὸ τοὺς καλύτερους δασκάλους τοῦ τόπου τους.

Συνεχίζουμε τὴν πορεία μας. Δίπλα μου, στὸ αὐτοκίνητο, κάθεται ἕνας καινούριος ἐπιβάτης πού πήραμε ἀπὸ τὴν Κοντοῦ, τὸν λένε Ντουρσούν. Εἶναι κι αὐτὸς Ὀφλῆς, ἀπὸ τὸ χωριὸ Κ α λ α ν ᾱ ς, πού τώρα μετονομάστηκε σὲ Τσαλισανλάρ. Μοῦ λέει ὅτι ὅλοι οἱ Τούρκοι Ὀφλῆδες εἶναι ἑλληνικῆς καταγωγῆς καὶ πῶς τούρκεψαν πρὶν ἀπὸ 200 χρόνια.

Κατεβαίνουμε ἀπὸ τὸ αὐτοκίνητο, γιατί δὲν ὑπάρχει πιά ἀμαξιτὸς δρόμος. Ἀκολουθοῦμε τὸ μονοπάτι. Μαζί μας ἔρχεται καὶ ὁ Ντουρσούν, γιατί, ὅπως μᾶς λέει ἑλληνικά, «τὸ χωριόν μου εἶναι ἄπορον»⁵, δηλαδὴ δὲν ἔχει δρόμο.

Βρισκόμαστε πάλι στὸ κλασσικὸ ποντιακὸ τοπίο: Μικρὲς κοιλάδες μὲ δασωμένες πλαγιές, ὅπου βλέπει κανεὶς ὑποτυπώδη χωριά μὲ ἀραιοχτισμένα σπίτια. Ὁ δρόμος ὅσο πάει καὶ γίνετα ἀνηφορικός. Κάτω χαμηλὰ ἀκούγεται τὸ ποτάμι. Κουραζόμαστε καὶ καθόμαστε νὰ ξεποστάσουμε. Μοῦ λέει ὁ Ντουρσούν ἑλληνικά μὲ ὕφος προστατευτικὸ: «Ἀ γ α ν ᾱ χ τ η σ ε ς; Ἀ γ α ν ᾱ χ τ η σ ε ς;»⁶ Τὸν κοιτάξω παραξενεμένος καὶ σκέφτομαι, γιατί νὰ μοῦ κάνει αὐτὴ τὴν ἐρώτηση. Τὸν ρωτᾶω τούρκικα, γιὰ τὴ σημασία τῆς λέξης στὴν ποντιακὴ διάλεκτο. Μοῦ ἐξηγεῖ ὅτι τὸ ρῆμα ᾱ γ α ν ᾱ χ τ ὼ σημαίνει κουράζομαι. Τὸν παρακαλῶ νὰ μοῦ πεῖ φράσεις, ὅπου νὰ περιέχεται τὸ ρῆμα αὐτό. Μοῦ

5. Ἀ π ο ρ ο ς, σημαίνει στὴν ποντιακὴ διάλεκτο, δύσβατος, πού δὲν ἔχει πόρο, πέρασμα.

6. Ἀπὸ τὸ ἀρχ. ἀγανακτῶ = ὀργίζομαι. Στὴν ποντιακὴ διάλεκτο σημαίνει ἐπίσης = κουράζομαι πολύ.

φέρει δυο χαρακτηριστικά παραδείγματα: «'Ε π ἤ γ α σ ὶ ν πα ρ χ ᾶ ρ', πο λ λ ᾶ ἄ γ α ν ᾶ χ τ η σ α. 'Ο σ ῆ μ ε ρ ο ν πο λ λ ᾶ ἔ τ ρ ε ξ α κι ᾶ γ α ν ᾶ χ τ η σ α».

Ὁ κόσμος γυρίζει ἀπ' τὸ παζάρι καὶ πάει στὰ χωριά του. Γριοῦλες καὶ ὁμορφες κοπέλλες φορτωμένες μὲ κόφες καὶ σάκκους στὴν πλάτη, ἀνηφορίζουν χωρὶς ἕλκος κούρασης. Μᾶς κἀνουν ἐντύπωση τὰ κορίτσια μὲ τὴν ὁμορφιά τους. Ξανθὰ, γαλανομάτικα, λυγερά. Ἐνῶ στὴν ἀρχὴ μᾶς ἀπόφευγαν οἱ ἡλικιωμένες γυναῖκες, τώρα ξεθάρρεψαν καὶ μᾶς μιλάνε. Κουβεντιάζουμε μαζί τους τούρνια, καὶ ἐλληνικά στὴν ποντιακὴ διάλεκτο. Οἱ μικρὲς εἶναι ντροπαλὲς καὶ χαμηλώνουν τὸ βλέμμα τους.

Κι ἐδῶ, ὅπως στὴν ἐλληνικὴ ὑπαιθρο, ἡ ἀνισότης τῶν φύλων. Οἱ γυναῖκες φορτωμένες σὰν ὑποζύγια, σκυφτὲς ἀπὸ τὸ βᾶρος. Οἱ ἄντρες τίς ἀκολουθοῦν δίχως νὰ κρατοῦν τίποτε. Ἐχουν μόνον στὸν ὄμο τους, σὰν τουφέκι, τὴν κλειστή ὁμπρῆλλα τους. «Ὅλοι οἱ Ὀφλῆδες, ὅταν βγοῦν στὸ δρόμο, χειμῶνα-καλοκαίρι παίρνουν μαζί τους ὁμπρῆλλα, γιατί μπορεῖ ξαφνικὰ νὰ ξεσπάσει βροχή».

Κάθε λίγο καὶ λιγάκι μᾶς σταματοῦν. Ρωτοῦν νὰ μάθουν ποιοὶ εἴμαστε. Οἱ φίλοι μας Ὀφλῆδες τοὺς ἐξηγοῦν. Μᾶς χαιρετοῦν θερμὰ μὲ χειραψία. Ἔτσι, γνωρίστηκα στὸ δρόμο μὲ τὸ Μουχτάρη (πρόεδρο κοινότητος) τοῦ χωριοῦ ποὺ βρίσκεται ἀριστερά μας, ψηλὰ στὴν κορυφὴ τῆς ἀπεναντινῆς δασωμένης πλαγιᾶς. Εἶναι, λέει, πολὺ παλιὸ τὸ χωριό τους ποὺ ὀνομάζεται Μ α κ ι ν τ ᾶ ν ο ς. Ὁ πρῶτος οἰκιστὴς του λεγόταν Β α ρ χ α λ ῆ α ς, ποὺ ζοῦσε πρὶν ἀπὸ 2.000 χρόνια. Ἀπ' αὐτὸν κατὰγονται ὅλοι οἱ Ὀφλῆδες. Στὴν ἐποχὴ τοῦ Βαρχαλέα, λέει, ὁ Πόντος ἦτανε ξεχωριστὸ βασίλειο.

Μοῦ λέει ἀκόμα ὁ Μουχτάρης, ὅτι, πρὶν ἀπὸ 200 - 250 χρόνια, ὅλα τὰ χωριά τοῦ Ὀφι ἦταν ἐλληνικά καὶ οἱ κάτοικοι του Χριστιανοὶ ποὺ τούρκεψαν ὁμαδικά. Καὶ ὅτι οἱ σημερινοὶ Τοῦρκοι εἶναι ἀπόγονοι ἐκείνων τῶν Ἑλλήνων. Βέβαια, αὐτὸ μᾶς ἦταν γνωστὸ καὶ ἀπὸ τὴ βιβλιογραφία καὶ ἀπὸ τὴν προφορικὴ παράδοση, δὲν περίμενα ὅμως νὰ τὸ ἀκούσω ἀπὸ στόμα Τοῦρκων. Καὶ τώρα ἀκόμα, λέει, 24 χωριά τοῦ Ὀφι εἶναι ἐλληνόφωνα. Αὐτὰ μοῦ τὰ ἐκμηστερεύτηκε ὁ Μουχτάρης σὲ χαμηλὸ τόνο φωνῆς.

Τὸν ρωτῶ, πῶς ἀποκαλοῦν τὴ γλῶσσα ποὺ μιλοῦν στὴν ποντιακὴ διάλεκτο. Ἀποκρίθεται, ἂν κανεὶς τοὺς ρωτοῦσε: «— Τί γλῶσσα μιλάτε; τί θὰ ἀπαντοῦσαν; — «'Ε λ λ ε ν ι κ ᾶ, Ρ ο ὕ μ ι κ α» μοῦ λέει. . .

Φτάσαμε ἐπιτέλους στὸ Φωτικιάν, ποὺ ἡ ἐπίσημη ὀνομασία του εἶναι Ταστσιλάρκοι, στὸ χωριὸ τῶν Ὀφλῆδων φίλων μας. Κι ἐδῶ τὰ σπίτια εἶναι ἀριοχτισμένα καὶ δὲ δίνουν ἐκ πρώτης ὄψεως μορφὴ χωριοῦ. Καλύτερα ὅμως νὰ μὴ μιλάμε γι' αὐτὰ τὰ σπίτια. Εἶναι ἄθλια παραγκοειδῆ ξύλινα χτίσματα, ποὺ

7. Παρχάριν = βοσκοτόπος σὲ ὄρεινὸ μέρος.

χρόνο με τὸ χρόνο καταρρέουν. Μοῦ παραπονέθηκε ὁ Τζεβντὲτ ὅτι οἱ γέροι τοῦ χωριοῦ τους εἶναι ὑπισθοδρομικοί. Οἱ νέοι θέλουν νὰ χτίσουν σπίτια πέτρινα, εὐπρεπισμένα, ἀλλὰ δὲν τοὺς ἀφήνουν οἱ παλιοί. Γι' αὐτὸ τὰ χωριά τους μέρα με τὴ μέρα ἀφανίζονται καὶ οἱ νέοι τρέπονται στὰ ἀστικά κέντρα.

Τὸ μόνο ἀξιόλογο χτίσμα τοῦ χωριοῦ τους εἶναι τὸ σχολεῖο. Στέρεο, πέτρινο, εὐρύχωρο οἰκοδόμημα σὲ δεσπόζουσα θέση.

Μᾶς δείχνουν κάτι ἐρειπωμένα πέτρινα σπίτια. Εἶναι λένε τὰ πιὸ παλιὰ τοῦ χωριοῦ, προτοῦ ἀκόμα τουρκέψει, ἐδῶ καὶ 200 χρόνια. Τὸ ἓνα, τὸ πιὸ χαρακτηριστικὸ τὸ φωτογράφησα. Φαίνονται τὰ τζάκια του, στὸ ἰσόγειο καὶ στὸ ἐπάνω πάτωμα. Τὰ παράθυρα εἶναι μικρὰ ἀνοίγματα, ψηλά.

Πήγαμε στὸ σπίτι τοῦ Τζεβντὲτ καὶ μᾶς πρόσφερε τὸ ἀπαραίτητο τσάι. Ὁ Τζεβντὲτ ὅλος περηφάνεια μᾶς δείχνει τὰ βιβλία τῆς μικρῆς βιβλιοθήκης του, τὰ περιοδικὰ του. Τὸν ρωτᾶω σὲ μιὰ στιγμή, τί γλώσσα μιλοῦν σπίτι του. Δηλαδή, πῶς συνεννοεῖται με τοὺς γονεῖς του, με τ' ἀδέρφια του. Μοῦ ἀπαντᾷ ὅτι μιᾶνε «Έ λ λ ε ν ι κ ά», «Ρ ο ύ μ ι κ α». Τὰ μορφωμένα ὅμως παιδιὰ, ὅταν τοὺς μιλοῦν οἱ γονεῖς τους «ἐλλενικά», ἀπὸ ἀντίδραση μιᾶνε τούρκικα. Ρώτησα γιὰ τὰ τραγούδια τους. Μοῦ εἶπε ὅτι τραγουδοῦν καὶ ἐλληνικά καὶ τούρκικα.

Εἶναι ὅμως ἄργα καὶ πρέπει νὰ φύγουμε. Ἀφήνουμε τοὺς καλοὺς μας Ὁ-φλῆδες καὶ παίρνουμε τὸ δρόμο τοῦ γυρισμοῦ. Κατηφορίζομε στὸ σημεῖο ὅπου θὰ μᾶς πάρει τὸ αὐτοκίνητο.

Ὅσο πάει καὶ βραδυάζει. Καθὼς προχωροῦμε πρὸς τὸν παραλιακὸ δρόμο, γυρίζουμε ἄλλη μιὰ φορὰ τὸ βλέμμα πρὸς τὰ πάνω, γιὰ νὰ συγκρατήσουμε τὸ θέαμα τῶν βουνῶν τοῦ Ὁφι, προτοῦ τὰ καλύψει ἡ αὐλαία τῆς νύχτας. . .

Νομίζω ὅτι, ὅσο εἶναι καιρὸς ἀκόμα, πρέπει νὰ ὀργανωθεῖ μιὰ ἐπιστημονικὴ ἀποστολὴ στὸν Ὁφι ἀπὸ γλωσσολόγους καὶ μουσικολόγους γιὰ τὴν ἀποθησαύριση τῶν «Μνημείων Λόγου» στὴ Ποντιακὴ διάλεκτο, ποὺ μιλιέται ἀκόμα ἀπὸ ντόπιους Τούρκους, στὴν Περιφέρεια αὐτῇ τοῦ Πόντου. Ὅπως διατηρεῖται ὁ ὡραῖος φυλετικὸς τύπος στοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς, δὲν ἀποκλείεται νὰ διατηροῦνται καὶ γραμματικοὶ γλωσσικοὶ τύποι, ποὺ διέσωσαν οἱ ἐξωμότες Ὁφλῆδες. Ἀκόμα καὶ λαογραφικὸ ὕλικὸ θὰ μπορούσε νὰ μαζέψει ἡ ἀποστολὴ αὐτὴ πάνω σὲ ἔθιμα ποὺ ἔχουν σχέση με τὸν Κύκλο τῆς Ζωῆς τοῦ Ἀνθρώπου (Γέννηση, Γάμο, Θάνατο), με τὴ Μαγεία καὶ Μαντική, με τὴ Λαϊκὴ Μετεωρολογία.

Ἴσως νὰ ἦταν δύσκολο νὰ δοθεῖ ἄδεια ἀπὸ τὶς Τούρκικες ἀρχὲς σὲ Ἑλληνικὸ ἐπιστημονικὸ ἴδρυμα, δὲ θὰ ἀρνιόταν ὅμως νὰ τὴ δώσουν σὲ Γάλλους Ἑλληνιστές. Οἱ σχέσεις Τουρκίας καὶ Γαλλίας, ἦταν καὶ εἶναι, πάντα ἀγαθές. . .